

**Ksenija Škarić**  
**Ana Dumbović**

## Inventar župne crkve u Kloštar Ivaniću: obnove i obnovitelji

Ksenija Škarić  
Ana Dumbović  
Hrvatski restauratorski zavod  
Odjel za drvenu polikromiranu skulpturu  
Zagreb, Zmajevac 8  
kskarić@h-r-z.hr  
adumbovic@h-r-z.hr

Izvorni znanstveni rad/Original  
scientific paper  
Primljen/Received: 27. 06. 2014.

UDK:  
247:726.54.025.4](497.5 Kloštar Ivanić)  
DOI:  
<http://dx.doi.org/10.17018/portal.2014.11>

**SAŽETAK:** Usporedna konzervatorsko-restauratorska i arhivska istraživanja prilika su za unakrsno povezivanje podataka i moguće nove spoznaje. Takva usporedna istraživanja inventara crkve sv. Marije u Kloštar Ivaniću razjasnila su nekoliko pojmova iz 18., 19. i ranog 20. stoljeća kojima su se opisivale likovne intervencije. Jedan od izvora, Spomenica župe Kloštar Ivanić, otkrio nam je imena čak četvorice obnovitelja inventara, a konzervatorsko-restauratorska istraživanja i radovi pokazali su o kakvim se majstorima radi. U Spomenici smo naišli i na pravi mali rječnik termina umjetničkih intervencija, poput: prenapraviti (1903.) te iznova obnoviti, pozlatiti, iznova marmorirati, i restaurirati (1860.-1863.). Kanonska vizitacija iz 1765. godine donosi pojam „sjajne boje“. Značenja tih pojmova rasvijetlila su konzervatorsko-restauratorska istraživanja inventara.

**KLJUČNE RIJEČI:** *Kloštar Ivanić, Karlo Haman, Gašper Milavc, Marco Antonini, Petar Rutar, restauriranje, obnova*

U sadašnjem obliku crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kloštar Ivaniću podignuta je 1759. godine, a do 1763. godine potpuno je opremljena. Posvetio ju je 4. rujna 1763. godine beogradski i smederevski biskup, kanonik i veliki prepošt Stjepan Pucz, u prisutnosti zagrebačkog biskupa Franje Thauszyja, koji je bio i najveći donator u obnovi.<sup>1</sup> S obzirom na kratko vrijeme izgradnje i opremanja, crkva je u nas prilično rijedak slučaj cjelovite i u jednom dahu uređene crkvene unutrašnjosti, premda je taj dojam donekle umanjen kasnijim intervencijama. U povećanu i proširenu građevinu smješteno je u samo tri godine sedam novih oltara, krstionica, propovjedaonica i tron Blažene Djevice Marije. Od starijeg inventara prenesena je samo čudotvorna slika Uznesenja Blažene Djevice Marije iz 1644. godine, zavjetni dar pobožne neimenovane vjernice, koja je postavljena na novi glavni oltar.<sup>2</sup> Prema opisu iz kanonskih vizitaci-

ja, glavni oltar, oltari sv. Jurja, sv. Josipa i Sedam žalosti Blažene Djevice Marije, kao i propovjedaonica, građeni su 1761., a oslikani do 1765. godine. Natpisi na oltarima i činjenica da je crkva posvećena 1763. godine, određuju vrijeme dovršetka oltara polikromiranjem, a to su godine 1762. i 1763. Svi oltari detaljno su opisani u kanonskoj vizitaciji iz 1765. godine, u kojoj se, osim prethodnih, opisuju i već dovršeni oltari sv. Barbare, Sveta tri kralja i Trpećeg Krista te prijestolje Marijino.<sup>3</sup> Samo je današnji oltar sv. Antuna opata, nekoć oltar sv. Petra apostola, u crkvu postavljen poslije, oko 1780. godine.<sup>4</sup>

Doris Baričević pripisuje kiparski rad glavnog oltara te bočnih oltara sv. Jurja i sv. Josipa (sl. 1) radionici zagrebačkog kipara Franje Antuna Strauba čiji je opus upravo ona predložila, povezujući srodne radove u Vugrovcu, Baniji, Kostajnici, Ludini, Kutini, Pakracu, Čučerju, Cerniku, Mariji Gorici, Brezovici, Prepolnom i Čazmi.<sup>5</sup> Na



1. Kloštar Ivanić, župna crkva, glavni oltar i bočni oltari sv. Josipa i sv. Jurja nakon restauriranja (fototeka HRZ-a, snimio Lj. Gamulin 2013). Kloštar Ivanić, the parish church, the main and the side altars of St. Joseph and St. George, after conservation (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by Lj. Gamulin, 2013)

oltaru Sedam žalosti Blažene Djevice Marije, Baričević prepoznaje kiparski rad zagrebačkog majstora Antuna Franje Risnera (sl. 19), dok kiparu oltara sv. Barbare (sl. 2) i Sveta tri kralja (sl. 3) ne nalazi komparativnih primjera.<sup>6</sup> Upravo je posljednjima srodan kiparski rad oltara Trpećeg Krista (sl. 4).

### O konzerviranju i restauriranju inventara

Konzervatorsko-restauratorska obrada inventara župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije počela je pregledom stanja 1990. godine, a rezultirala izradom dugoročnog plana restauriranja kojim bi se obuhvatio cjelokupni inventar.<sup>7</sup> Pripremljene planove remeti izbijanje Domovinskog rata 1991. godine te se, umjesto restauriranja, umjetnine sklanjaju s oltara i pohranjuju u dostupna skloništa. Umjetnine su u tom prijelomnom razdoblju dodatno stradale zbog neadekvatnog smještaja pa je, nakon uviđaja u novonastalo stanje, početni plan preinačen. Počelo se s evakuacijom ugrožene građe i hitnom sanacijom posljedica. Tek potom počinju radovi na pojedinim skulpturama, a onda i na slikama i oltarnoj arhitekturi.<sup>8</sup>

Istovremeno sa sanacijom stanja, kao i tijekom kasnijih radova, provođena su konzervatorsko-restauratorska istraživanja inventara. Zapažena je stratigrafska slojevitost drvenih polikromiranih dijelova, identificirani su natpisi iz različitih obnova i zabilježene promjene na oltarima vezane uz oltarne slike.<sup>9</sup>

Konzervatorsko-restauratorski zahvati nisu dosljedno prezentirali jedan povijesni sloj. Odluke o prezentaciji donosile su se tijekom radova, ovisno o stanju i očuvanosti povijesnih slojeva pojedinih umjetnina ili dijelova umjetnina, ali se pri tome uvijek uzimala u obzir uvjerljivost

cjeline. Na početku su radovi na polikromiranoj skulpturi izvođeni s namjerom da se restaurira polikromija iz 18. stoljeća, ali se na mjestima gdje je ona bila jako oštećena čuvala i predstavljala prva repolikromija. Poslije se pristup ponešto promijenio te su se počeli vrednovati i kasniji slojevi repolikromije. Kao i obično, neke odluke bile su uvjetovane ili ograničene raspoloživim vremenom i financijskim sredstvima.

Prilikom konzervatorsko-restauratorskih istraživanja i radova zapaženo je da su na većini dijelova sačuvana dva kronološka sloja, mjestimice tri, a na glavnom oltaru ponegdje i četiri (sl. 5). Usporedna konzervatorsko-restauratorska i arhivska istraživanja izvedena u posljednje vrijeme dovela su do novih saznanja o autorima polikromije i značajkama njihove umjetnosti. Usporedna istraživanja pokazala su se komplementarnima u još jednom segmentu. Konzervatorsko-restauratorska istraživanja i radovi omogućili su točnije određenje značenja nekih pojmova vezanih uz likovnu djelatnost koji se pojavljuju u pisanim povijesnim izvorima. Ovdje iznesene spoznaje proizlaze iz dvadesetogodišnjeg neprekinutog doticaja restauratora s inventarom kloštarske župne crkve.

### Majstori polikromije<sup>10</sup>

Slijedeći metodologiju konzervatorsko-restauratorskih istraživanja koja počinje od zatečenog stanja umjetnine kao vidljivog, a onda različitim metodama otkriva prijašnja stanja, rezultate iznosimo istim redoslijedom, od današnjeg izgleda do prve polikromije. Znakove koje su nam ostavili sudionici u oblikovanju oltara iz različitih vremena slijedili smo poput kamenčića koji obilježavaju put natrag. Vremenski najbliža intervencija je ona iz 1960-ih



2. Oltar sv. Barbare nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (fototeka HRZ-a, snimila N.Vasić, 2014.)  
*St. Barbara's Altar after conservation (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by N. Vasić, 2014)*



3. Oltar Sveta tri kralja (fototeka HRZ-a, snimio Lj. Gamulin 2013.).  
*The Altar of the Three Magi (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by Lj. Gamulin, 2013)*

godina kad su časne sestre same popravljale i pozlaćivale oštećene dijelove oltara. Međutim, ti djelomični popravci nisu zamjetnije mijenjali izgled cjeline.<sup>11</sup>

PETAR RUTAR, OBNOVITELJ INVENTARA 1903. GODINE  
Sve oltare u crkvi, osim glavnog, repolikromirao je 1903. slikar-pozlatar i graditelj oltara iz Osilnice u Kranjskoj, Petar Rutar (Cerkno kod Idrije, 1856. - Osilnica, 1948.).<sup>12</sup> Radove je izveo za 2000 kruna. Taj je majstor zaradio pohvale pa je preporučan za daljnje radove u županiji.<sup>13</sup> I zaista, već 1906. godine Rutar je uredio cijelu unutrašnjost župne crkve sv. Mihaela u Velikoj Ludini, potom 1909.-1910. godine oslikao i opremio župnu crkvu sv. Petra u Ivanić Gradu 1909. godine<sup>14</sup> i na kraju 1910. godine sa zetom Jožefom Jarmom uredio obližnju župnu crkvu Uzvišenja Svetog Križa u Križu.<sup>15</sup>

Rutarov je ukras oltarne arhitekture bio osvježanje, jer je, za razliku od uobičajenih marmorizacija s naslikanim

žilicama, primijenio kapljično raspršene boje da bi postigao teksture nalik na granit, a plohe je dodatno razigrao naslikanim intarzijama, kojima nadoslikava kasete i medaljone, obrubljujući ih bijelim i crnim linijama kako bi stvorio iluziju trodimenzionalnosti (sl. 6, 18 i 20). To se očigledno svidjelo suvremenicima. Župna spomenica navodi da je Petar Rutar „uistinu umjetnik, jer je žrtvenike tako liepo obnovio, kao dasu iz kamena“.<sup>16</sup> Uz to, primjenjivao je više zanimljivih rješenja. Osim ukrašavanja pomoću šablona prepoznatljivih oblika, često je odjeću likova oslikavao pozlatom prostoručno, i to su vjerojatno najprivlačnija rješenja koja je ostavio (sl. 6). Ponekad je kao podlogu koristio već zatečenu pozlatu ili marmorizaciju, a onda je doradao i ukrašavao.<sup>17</sup> Ornamentirane površine oltara ukrašavao je paletom metalnih listića, od zlatnih, čistih srebrnih i žuto lazuriranih srebrnih, do aluminijskih i mjedenih.<sup>18</sup> Rutarov oslik lica skulptura često ima teški, teatralni izraz, zbog jakih modrih i sivih



4. Oltar Trpećeg Krista nakon radova (fototeka HRZ-a, snimio M. Braun 2003.).

*The Altar of the Suffering Christ, after conservation (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by M. Braun, 2003)*



5. Četiri kronološka sloja na licu sv. Jakova s glavnog oltara (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar 1997.).

*Four chronological layers on the face of St. Jacob from the main altar (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar, 1997)*

sjena koje računaju na pogled izdaleka. U skladu s ukusom vremena, boje su slabo zasićene.

Rutar je u Kloštar Ivaniću popravljao i barokne oltarne slike, pri čemu ih je znatno preinačivao.<sup>19</sup> Brojna su još Rutarova djela u Hrvatskoj dokumentirana,<sup>20</sup> a značajke Rutarove polikromije tako su izrazite da mu s lakoćom možemo pripisati i druge obnove, prije svega repolikromiju cjelokupnog inventara župne crkve sv. Marije Snježne u Kutini i repolikromiju oltara u kapeli sv. Franje Ksaverskog u Rtiću kod Lukovdola. Slikarstvo i kiparstvo Rutar je učio u Tirolu gdje je nakon nauka nekoliko godina radio. Poslije je u Osilnici u Kranjskoj imao vlastitu radionicu, a na većim poslovima u Sloveniji i Hrvatskoj okupljao je velik broj majstora.<sup>21</sup>

Danas je Rutarov vješt i nadasve originalan rad nepravedno podcijenjen, pa se često uklanja bez pokušaja prethodnog vrednovanja svih zatečenih slojeva polikromije. Među njegove bolje radove možemo ubrojiti upravo repolikromiju oltara sv. Barbare i Sveta tri kralja u Kloštar Ivaniću, osobito figura svetih kraljeva s prostoručno sli-

kanim ukrasom odjeće. Stoga nastojimo da se ta repolikromija sačuva i primjereno predstavi.

#### MARCO ANTONINI, OBNOVITELJ GLAVNOG OLTARA IZ 1900. GODINE

Na glavnom oltaru, za razliku od ostatka inventara, restaurator je dočekaoslik friulskog slikara Marca Antoninija (Gemona del Friuli, 1849. - Zagreb, 1937.).<sup>22</sup> Antonini je 1900. i iduće godine izveo opsežne radove obnove unutrašnjosti koji su uključivali repolikromiju faldistorija, zidni oslik svetišta, kora, sakristije, kapele sv. Barbare i Sveta tri kralja te izradu oltarne pale za oltar sv. Antuna Padovanskog.<sup>23</sup>

Glavni je oltar u crvenim, modrim, sivim i zelenim bojama djelovao smireno, jer su korištene plohe jednolične boje bez marmoriranja ili s jedva naznačenim šarama. Taj je oslik uklonjen u cjelovitim konzervatorsko-restauratorskim radovima 1997. i 1998. godine.<sup>24</sup>

Antonini je studirao na Akademiji lijepih umjetnosti (Accademia delle Belle Arti) u Rimu. U Hrvatsku je došao



6. Kip sv. Ladislava s oltara Sveta tri kralja, repolikromija Petra Rutara (preslika iz: D. BARIČEVIĆ, Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske, 2008., 329).

*The statue of St. Ladislaus from the Altar of the Three Magi, the repolychromy by Petar Rutar (copied from: D. BARIČEVIĆ, The Baroque Sculpture of Northern Croatia, 2008, 329)*

1875. godine. Nastanio se u Zagrebu, gdje je imao atelijer u Dugoj ulici 31.<sup>25</sup> Ponajviše se bavio zidnim oslikom i kazališnim dekoracijama.<sup>26</sup> Osobito je puno radio za franjevačke samostane u Hrvatskoj i Bosni.<sup>27</sup>

#### GAŠPER MILAVC, NOVOOTKRIVENI MAJSTOR

Slikar Gašper Milavc (Casparus Milauc) iz Leskovca pri Krškem obnavljao je inventar crkve sredinom 19. stoljeća.<sup>28</sup> Prema zapisima u župnoj spomenici, najprije je 1860. godine uređivao oltare sv. Barbare i Sveta tri kralja, a potom 1863. godine glavni oltar, oltar sv. Petra apostola, današnji oltar sv. Antuna, oltar Sedam žalosti Blažene Djevice Marije, oltar Trpećega Krista, propovjedaonicu i faldistorij.<sup>29</sup> Radove na prva dva oltara izvodio je od srpnja do kolovoza, a za njih mu je isplaćeno 222 florena, dok su radovi na preostala četiri, propovjedaonici i faldistoriju trajali čak pet mjeseci, pa su i koštali više – 550 florena. Te je potonje, opsežne radove Milavc izvodio s četvoricom pomoćnika, a hranu i smještaj imali su u župnom dvoru.

Točno identificiranje Milavcove repolikromije zahvaljujemo natpisu na predeli otvorenoj kao prozor u Rutarovoj repolikromiji oltara sv. Barbare. Taj natpis glasi: „Sub / A. R. D. Parocho Joanne / Samuel, per Casparum Milauc ex Gurkfeld“ („Za prepoštovanog gospodina župnika Ivana Samuela, po Gašperu Milavcu iz Krškog“).<sup>30</sup> Natpis je ispisan na svijetlocrvenoj marmorizaciji koja je pouzdan oslonac za daljnju usporednu analizu. U nastavku radova na istom oltaru otkriven je sljedeći natpis iz Milavčeva sloja, koji potvrđuje spomeničku dataciju obnove: „Surrexi piis Ecclesiae / et Confratrum sumptibus / Anno 1763. / Renouata Expensis Ecclesiae / Anno 1860.“<sup>31</sup>

Značajke polikromatorskog rada tog dosad nepoznatog majstora postale su nam vidljive zahvaljujući konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima na različitim dijelovima oltara i zahvaljujući restauriranju Milavcova oslika na većem broju figura. Premda ni na jednom oltaru nije u cijelosti restaurirana Milavcova repolikromija, ti su fragmentarni nalazi bili dovoljni da se Milavc potvrdi kao suptilan slikar koji je marmorizacije svijetlih boja temeljio na kontrastima svijetlocrvene i svijetlomodre i rado se koristio velikim ploham svijetle, gotovo bijele boje koje je ukrašavao tankim, katkad jedva primjetnim modrim i crvenim žilicama. Marmorizacije se odlikuju blagim tonskim i kolorističkim prijelazima te sitnim potezima koje je primjenjivao i u ukrašavanju većih ploha. Suprotstavljaju im se monokromne površine, najčešće u čistoj bijeloj ili intenzivno modroj boji načinjenoj s umjetnim ultramarinom<sup>32</sup> (sl. 15 i 17).

Milavcov oslik lica restauriran na sveticama i nekoliko andela s oltara sv. Barbare i Sveta tri kralja, kao i na figurama s oltara Trpećeg Krista i Sedam žalosti Blažene Djevice Marije otkriva prepoznatljive fizionomije na kojima se vrlo svijetla nježna put izmjenjuje s intenzivno ružičastom, šarenice su sivih ili svijetlomodrih nijansi, a tanke obrve svijetlosmeđih (sl. 7, 8 i 9).

Prema tekstu spomenice, Milavc je iznova marmorirao glavni oltar.<sup>33</sup> Svijetlomodra marmorizacija vidi se na fotografiji prije restauriranja na većim ploham koje je Antonini ostavio neprekrivenima, jer su bile zaklonjene skulpturama i nedostupne njegovu kistu. Fotografije snimljene tijekom restauriranja pokazuju prepoznatljiv Milavcov oslik na licima figura u kronološki trećem od četiri zatečena sloja. Za razliku od Antoninija i Rutara koji nisu rastavljali oltare prije repolikromiranja ili su ih rastavljali samo manjim dijelom, Milavcova je radionica temeljitije rastavljala dijelove, pa se oslik nalazi i iza figura, stupova i pojedinih oltarnih ukrasa.

Premda spomenica ne spominje obnovu oltara sv. Josipa i sv. Jurja, prepoznatljiv Milavčev oslik nalazio se prije restauriranja polikromije iz 1762. godine i na tim oltarima, što je vidljivo na fotografijama tjekera radova<sup>34</sup> (sl. 10). Kako je pri restauratorskim radovima na kartuši oltara sv. Jurja otkrivena oznaka o obnovi godine 1856.,



7. Kip sv. Katarine s oltara sv. Barbare nakon radova, repolikromija Gašpera Milavca (fototeka HRZ-a, snimila N. Vasić, 2014.).  
*The statue of St. Catherine from St. Barbara's Altar after conservation, the re-polychromy by Gašper Milavc (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by N. Vasić, 2014)*



8. Kip sv. Apolonije s oltara sv. Barbare nakon radova, repolikromija Gašpera Milavca (fototeka HRZ-a, snimila N. Vasić, 2014.).  
*The statue of St. Apollonia from St. Barbara's Altar after conservation, re-polychromy by Gašper Milavc (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by N. Vasić, 2014)*

možemo zaključiti da se upravo obnovom tih bočnih oltara Milavcova radionica prvi put predstavila župljanima Kloštar Ivanića.<sup>35</sup>

#### KARLO HAMAN

Župna spomenica otkriva nam da je samo desetljeće prije Milavca, 1853. godine, glavni oltar obnavljao i zagrebački pozlatar Carolus Haman. U tim su radovima sudjelovala dva njegova pomoćnika, a za posao mu je isplaćeno 200 florena.<sup>36</sup> Premda navedeni iznos nije mali, čini se da intervencija ipak nije zadovoljila župnika Samuela koji je stupio u službu ubrzo nakon tih radova. Možda je župnik, nakon radova na ostalom inventaru, poželio koloristički i stilski ujediti izgled unutrašnjosti, zbog čega je i glavni oltar trebalo doraditi u skladu s ostalima.

Haman je radio na glavnom oltaru za župnikovanja Nikole Vučinovca (1847.-1856.).<sup>37</sup> Kako je iste godine Vučinovec dao restaurirati i pozlatiti i Prijestolje Marijino („altare mobile“ ili „Tronuš“), može se nagađati da je i taj posao izveo isti majstor.<sup>38</sup>

Carolus Haman spominje se u literaturi i kao Karlo, odnosno Karl Haman. Irena Kraševac bilježi da je imao radionicu na Trgu bana Jelačića 348.<sup>39</sup> Anđela Horvat

donosi podatak da je Hamanu u župnoj crkvi u Cerju 1855. godine „za lageranje, pozlaćenje i malanje Kristuša gore od mertvih Stajučega izdano 8f.“<sup>40</sup>

#### VELIKA SLIKARSKA RADIONICA 18. STOLJEĆA

Polikromatori 18. stoljeća ostali su nam nepoznati (sl. 1, 4, 14 i 16). Taj vrlo prepoznatljiv stil koji nalazimo samo u kratkom razdoblju između 1760. i 1765. godine upućuje na rad jedne velike radionice koja je na posebno privlačan način rješavala brojne zadatke bogate djelatnosti toga razdoblja. Sličan oslik nalazimo na oltarima u kapeli dvorca Lužnica iz 1761. godine, na glavnom oltaru u župnoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Pakracu iz 1760. godine i na oltaru Obraćenja sv. Pavla iz 1760. godine iz crkve sv. Marka na zagrebačkom Gradecu koji je dijelom sačuvan u Povijesnom muzeju u Zagrebu, a dijelom u Muzeju grada Zagreba. U bliske primjere ubrajamo dva oltara Žalosne Gospe i Navještenja u župnoj crkvi Majke Božje u Čučerju iz 1765. godine. Srodan je oslik propovjedaonice u župnoj crkvi u Mariji Gorici iz 1762. godine.<sup>41</sup>

Svi ti oltari sadrže brojne marmorizacije uglavnom svijetlih boja, od kojih su neke sazdate koloristički. Osobito su slične pojedine vlaknasto izdužene i dijagonalno

postavljene šare koje se uvijek protežu od donjeg lijevog ugla prema gornjem desnom, a upotpunjuju ih razbacani približno kružni i ovalni oblici. Te lelujave marmorizacije manje podsjećaju na stijenu s oblucima, a više na valove raznobojne vode u kojoj mjestimično plutaju veći i manji mjehurići zraka.<sup>42</sup>

Slikarsku radionicu koja je izvodila takvu polikromiju razumno je tražiti unutar domaće produkcije, jer nije vjerojatno da bi za tako velik broj lokaliteta i naručitelja zvali majstore iz inozemstva. Možemo pretpostaviti da se radi o zagrebačkoj radionici, kako zbog toga što je glavni pokrovitelj većine oltara bio zagrebački biskup Franjo Thauszy, tako i zbog toga što je Zagreb bio najbliži važniji grad gdje se takva radionica mogla tražiti.

#### MALI RJEČNIK POVIJESNIH IZRAZA

Suvremena konzervatorsko-restauratorska struka razvila se iz umjetničkih zanata, ali je pomak prema čuvanju zatečenih vrijednosti na štetu novododanih modificirao stav i postupke. U skladu s tim razvijala se i pročišćavala i stručna terminologija kako bi mogla zadovoljiti potrebe suvremene teorije i prakse konzerviranja-restauriranja. U tom procesu postupno se izgubila veza s nekim pojmovima koji su bili u upotrebi ili se upotreba pojedinih izraza modificirala i raščistila. Stoga stariji tekstovi mogu biti pogrešno interpretirani ako se uz njihovo čitanje ne analizira građa umjetnine. Upravo nam zato usporedno istraživanje arhivskih izvora i konzervatorsko-restauratorsko istraživanje umjetnine daju točniju interpretaciju i teksta i same umjetnine. To se može zorno pokazati na primjeru inventara župne crkve u Kloštar Ivaniću. Kao i u slučaju majstora, izraze iz arhivskih izvora donosimo od onih mlađih izvora, koje je lakše interpretirati, prema starijima.

#### PRENAPRAVITI (1903.)

Prema zapisu župnika Miška Emerika Ivanića u Spomenici župe Kloštar Ivanić, Petar Rutar je između ostaloga „slike sv. Josipa, sv. Jurja, sv. Martina, sv. Margarete, sv. Vida, sv. Barbare i Sedam žalosti Blažene Djevice Marije iznova prenapravio i to vrlo ukusno“.<sup>43</sup> Moguće značenje danas neuobičajenog izraza „prenapraviti“ otkrivaju nam konzervatorsko-restauratorski radovi, osobito oni u kojima se potpuno ili djelomično uklanjao preslik. Takav je slučaj na slici „Sv. Vid“ s atike oltara sv. Barbare, koja je bila u cijelosti preslikana, ali su kompozicija i stavovi figura sačuvani. Rutar je i na ostalim slikama postupio na sličan način te su one restaurirane uz gotovo potpuno zadržavanje preslika.<sup>44</sup>

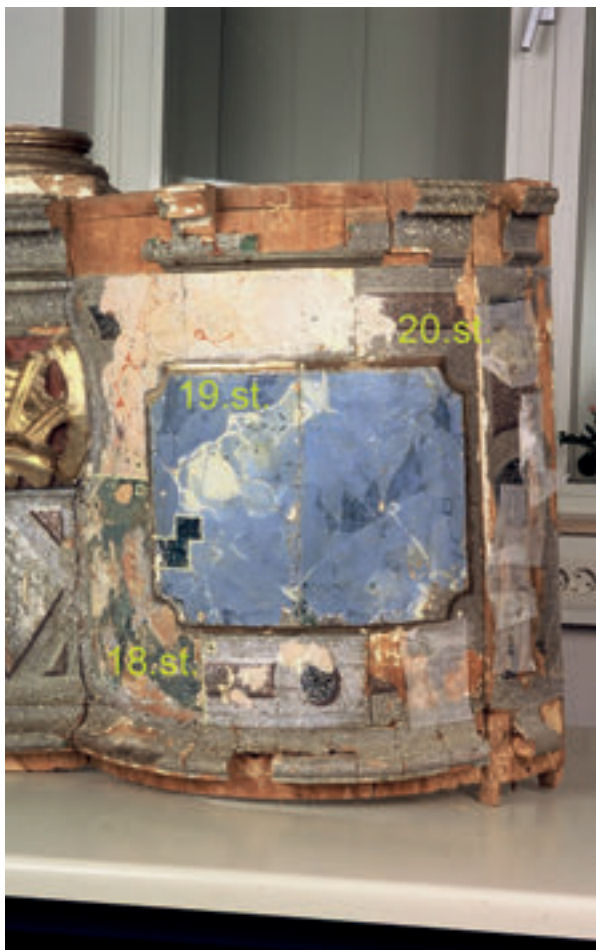
#### IZNOVA OBNOVITI, POZLATITI, IZNOVA MARMORIRATI, RESTAURIRATI (1860. - 1863.)

Ispod Rutarove i Antoninijeve repolikromije oltara nalazi se, ili se nalazio, onaj Gašpera Milavca. Prema zapisu



9. Središnja skulptura s oltara Trpećeg Krista nakon radova, repolikromija Gašpera Milavca (fototeka HRZ-a, snimio R. Šako 2003.). *The central sculpture from the Altar of the Suffering Christ after conservation, re-polychromy by Gašper Milavc (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by R. Šako, 2003)*

župnika Ivana Samuela u župnoj spomenici, taj je majstor „iznova obnovio i pozlatio oltar sv. Barbare, dok je oltar Sveta tri kralja samo restaurirao“ („Ara S. Barbarae Virginis et Martyris novitus renovata inaurata – ara vero SS. Trium Regum solum restaurata.“)<sup>45</sup> Distinkcija vrste zahvata nije bila slučajna. Godine 1863. župnik ponavlja razlikovanje postupaka. Oltari sv. Petra apostola, Sedam žalosti Blažene Djevice Marije i Trpećeg Spasitelja Isusa Krista iznova su obnovljeni i pozlačeni, faldistorij je obnovljen, propovjedaonica restaurirana, a glavni oltar iznova marmoriran („novitus renovatae et inauratae sunt arae laterales S. Petri Apostoli, Septem dolorum Beatae Virginis Mariae, ac Patientis Salvatoris Iesu Christi; item faltisterium renovatum; cathedra restaurata, magna ara novitus marmorisata“).<sup>46</sup> Usporedbom spomeničkog teksta i opipljivih dokaza u doticaju s umjetninama, nameće se zaključak da su pri ponovnom obnavljanju i pozlaćivanju radovi bili iscrpniji i cjelovitiji. Na primjeru kloštarskih oltara prethodno se temeljito pripremala podloga, što je ponegdje uključivalo uklanjanje prethodne polikromije, pozlate i posrebrenja, dok se na restauriranom inventaru ona pretežito zadržavala. Takvo razlikovanje nalazimo



**10.** Sonda na predeli oltara sv. Jurja (fototeka HRZ-a, snimila N. Vasić, 2005.).  
*A probe on the predella of St. George's Altar (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by N. Vasić, 2005)*



**11.** Sonda na predeli oltara sv. Barbare (fototeka HRZ-a, snimila I. Koci 2007.).  
*A probe on the predella of St. Barbara's Altar (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by I. Koci, 2007)*



**12.** Sonda na predeli oltara Sveta tri kralja (fototeka HRZ-a, snimila A. Dumbović 2007.).  
*A probe on the predella of the Altar of the Three Magi (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by A. Dumbović, 2007)*

između oltara sv. Barbare i oltara Sveta tri kralja, pri čemu je opseg radova na oltaru sv. Barbare bio veći<sup>47</sup> (sl. 11 i 12). Mjestimično ili potpuno uklanjanje prijašnjeg sloja uz izravnavanje neravnina izvedeno je zato da bi se što bolje pripremila podloga na oltarnoj arhitekturi i ornamentici. Postupak se redovito primjenjivao na glatkim pozlaćenim i posrebrenim površinama na koje bi se repolikromija teško primala. U toj je pripremi, prema potrebi, Milavc nanosio i dodatni sloj kredne osnove. Na skulpturama je uklanjanje bilo potpunije, vjerojatno kako se dodatnim slojevima ne bi izgubila oštrina forme.<sup>48</sup> Naatici oltara Sedam žalosti Blažene Djevice Marije i na oltaru Trpećeg Krista uklanjanje zatečenih slojeva također je izvedeno na arhitekturi te na inkarnatu skulptura. Oltar sv. Antuna zasad nije detaljnije istražen.

Prije nego što je glavni oltar „iznova marmoriran“ 1863. godine, na njemu se nalazio Hamanov oslik iz 1853. godine, a ispod njega je bila sačuvana polikromija 18. stoljeća. Kako je Milavčeva intervencija nastupila nedugo nakon Hamanove, vjerojatno je, zbog dobre očuvanosti svježe postavljene pozlate, župnik naručio samo obnavljanje marmorizacije na arhitekturi oltara. Milavčev prepoznat-

ljiv stil pripreme podloge zatečen je na tijelima stupova i svetohraništu s kojih je potpuno sastrugao prethodne polikromirane slojeve do kredne osnove (sl. 13). Polikromija iz 18. stoljeća na ostalim dijelovima oltara ostala je zaštićena pod Hamanovim slojem. Navodi „iznova marmoriran“ i „iznova obnovljen“ odnose se na slične postupke, ali su se u ponovno obnavljanje ubrajali i pozlatarski radovi, čime su ti zahvati bili financijski zahtjevniji.

Rekli bismo da se pojam „restauriranje“, kako ga župnik Samuel koristi, teško može srazmjeriti s današnjim. Restauriranje kloštarskih oltara u 19. stoljeću moglo bi se, prema dosadašnjem uvidu, odnositi na manji opseg posla koji je naručen zbog manje oštećenosti umjetnine. Polikromija i pozlata 18. stoljeća nije uklanjana s oltara Sveta tri kralja, već je samo repolikromirana, a Milavc je na određenim ornamentima iskoristio zatečenu pozlatu i prikazao je u svojem sloju. Ipak, prema mikropresjecima, na skulpturama tog oltara pod Milavčevim oslikom ne zatječemo inkarnat iz 18. stoljeća.<sup>49</sup> Razlikovanje u pristupu pojedinim dijelovima inventara je vidljivo, ali ni jednom pristupu imperativ nije bio čuvanje povijesne polikromije. Razlika koja je suvremenicima bila važna, a





13. Svetohranište glavnog oltara nakon uklanjanja repolikromija (fototeka HRZ-a, snimila V. Šimičić, 2005.).  
*The tabernacle of the main altar after the removal of re-polychromies (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by V. Šimičić, 2005)*

nama danas nije posve jasno razgraničena, ogleda se u opsežnosti izvedenog posla.

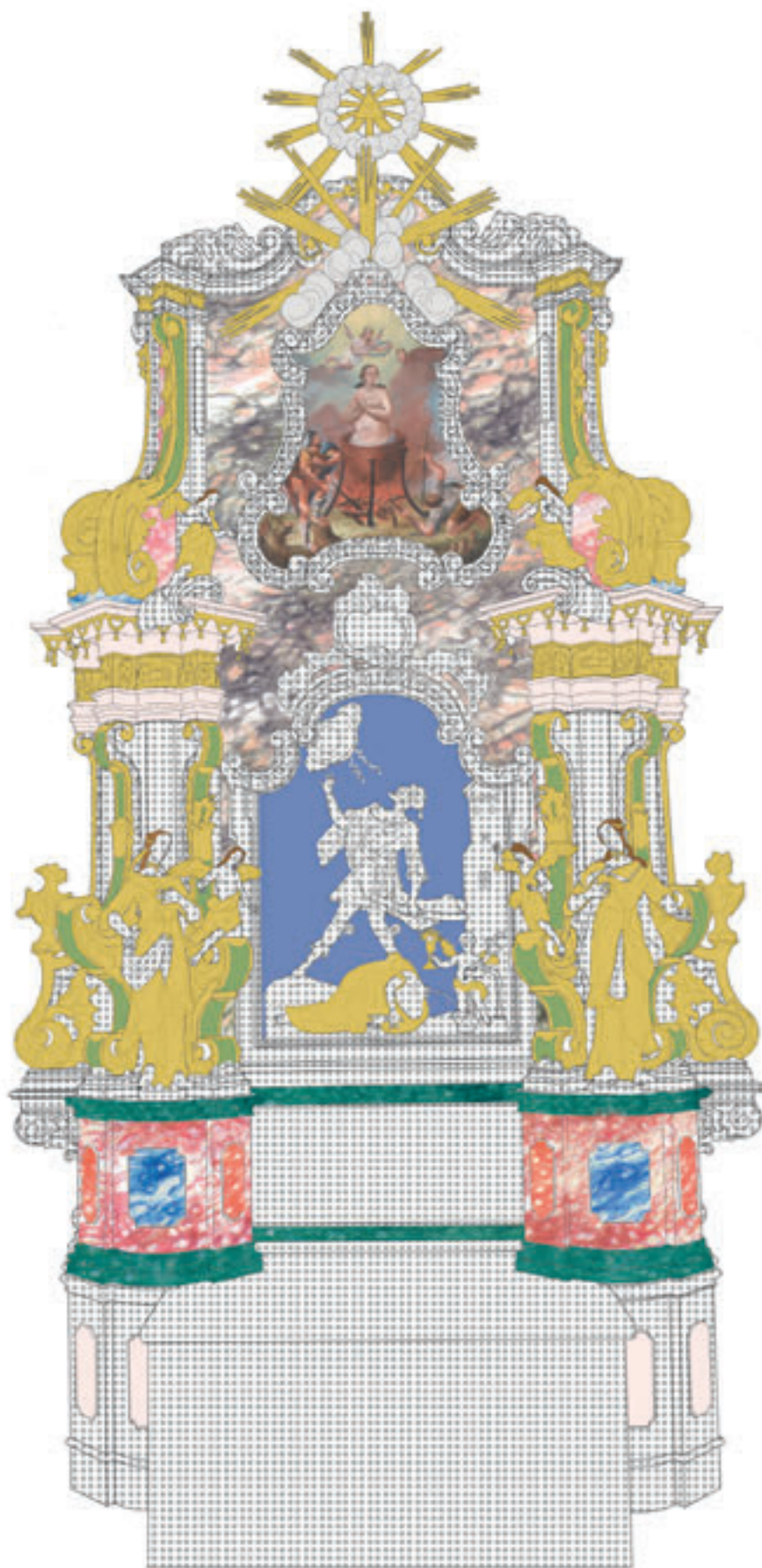
Potreba za preciznim razlikovanjem pojmova koji se tiču obnove oltara postojala je nekoć, kao što postoji i danas. U vrijeme župnika Samuela (1856.-1895.) nazivlje nikako nije bilo usuglašeno i ujednačeno u poslovnim i slikarsko-pozlatarskim krugovima. U 19. i 20. stoljeću nalazimo niz naziva za obnovu oslika oltara, ali se oni ne koriste dosljedno. Izdvojimo li samo neke natpise na oltarima, nalazimo sljedeće nazive: renovirati, obnoviti, ponoviti, prenoviti, pozlatiti, farbati, ličiti, krečiti, slikati i popravljati.<sup>50</sup> Analiza intervencija opisanih tim nazivima pokazuje da nazivi nikako nisu bili jednoznačni i samorazumljivi. Premda nam ni pojmovi iz Spomenice župe Kloštar Ivanić nisu posve jasni, ona je ipak izuzetna, pa i avangardna, u nastojanju jasnijeg definiranja različitih postupaka. Očigledno je župnik Samuel bio natprosječno odan čuvar crkvene imovine, posvećen njezinu održavanju i obnovi, pa je ozbiljno promišljao moguće pristupe i postupke.

Zamjećujemo da dosljedna primjena pojmova često nedostaje i u suvremenoj stručnoj komunikaciji, gdje bi je svakako moralo biti. Premda smo svjesni nužnosti zadatka da nazivlje konzervatorsko-restauratorske struke pročitimo i učinimo nedvosmislenim, to se još nije dogodilo. Stoga Spomenicu župe Kloštar Ivanić možemo shvatiti i kao poticaj za ustrajanje k tome cilju.

OSLIKATI, POZLATITI, POSREBRITI, OSLIKATI SJAJNIM BOJAMA (1765.)

Slijedeći kamenčiće povijesti oltara u Kloštar Ivaniću, stižemo i do polikromije iz 18. stoljeća. Njezin opis nalazimo u kanonskoj vizitaciji iz 1765. godine, a sam oslik poznajemo s restauriranih oltara, i to glavnog, sv. Josipa, sv. Jurja i Trpećeg Krista, kao i s istražnih sondi na ostalom inventaru.

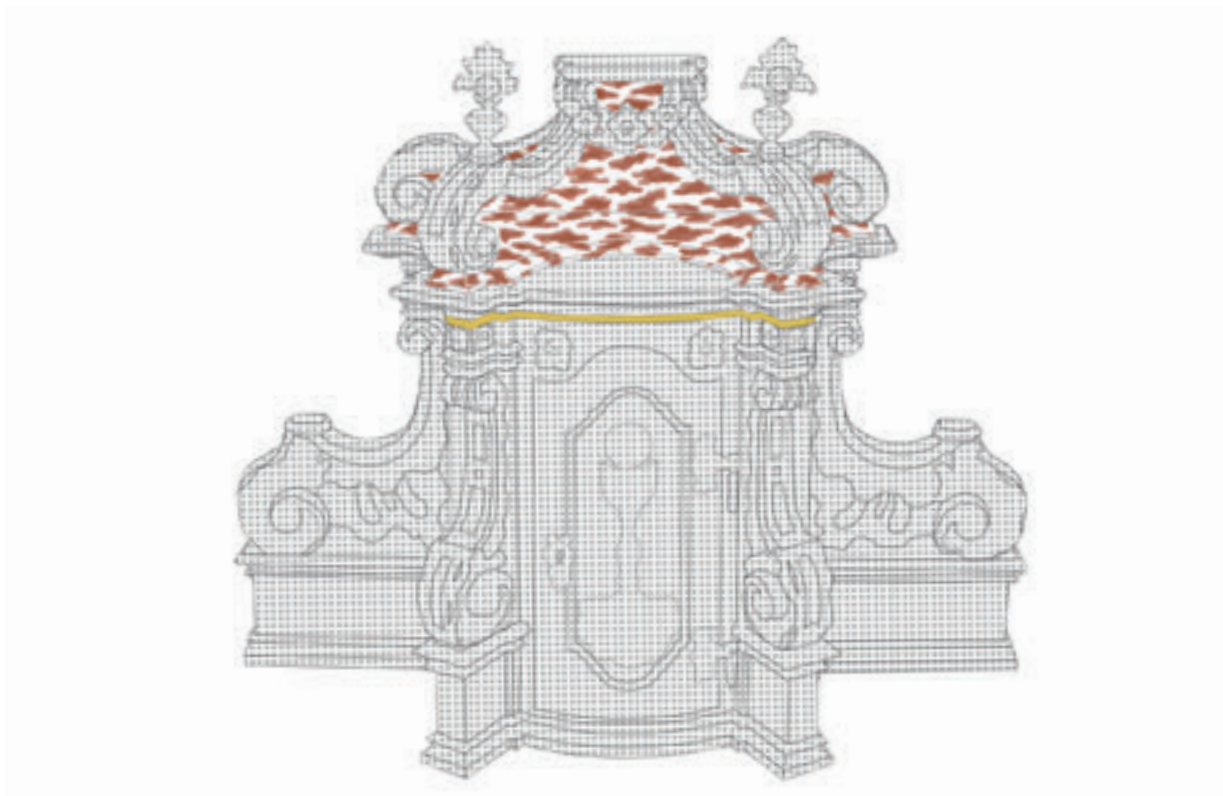
U 18. stoljeću oltari se dosljedno navode kao oslikani (*picti* ili *depicti*) i pozlaćeni (*inaurati* ili *deaurati*), rjeđe, ako je boja jednolična, nalazimo naziv obojeni (*tincti*, *colorati*). Ponekad, samo ako je posrebrenje izrazito prisutno, nalazimo naziv posrebreni (*inargentati* ili *deargentati*). Međutim, u kanonskoj vizitaciji župe Kloštar Ivanić iz 1765. godine nalazimo još jedan izraz koji nam je iznimno zanimljiv. Radi se o izrazu „sjajne boje“, koje se nedvosmisleno odnose na lazure na posrebrenju. Tako se na oltaru sv. Jurja spominje slika čiji je okvir obojen sjajnom modrom bojom i djelomično pozlaćen („in medio est imago picta S. Georgi circa qua est circuferentia colore lucido ceruleo picta et in partibus inaurata“).<sup>51</sup> Okvir je doduše modrozeleno, a ne modro marmoriran, ali je boja doista lazura na posrebrenju, a ukrasi su pozlaćeni. Na tabernakulu uz glavni oltar spominje se baldahin sa zastorom zelene boje sjajno obojen (baldachinum cum cortinis viridi coloris lucido tinctis).<sup>52</sup> Opis reljefa s oltara sv. Barbare tehnički je još određeniji: „Cijeli je njegov prikaz u plavoj boji sa



14. Rekonstrukcija polikromiranog sloja 18. stoljeća na oltaru sv. Barbare (Arhiv HRZ-a, izradila A. Dumbović 2014.).  
Reconstruction of an 18<sup>th</sup>-century polychrome layer on St. Barbara' Altar (Croatian Conservation Institute Archive, made by A. Dumbović, 2014)



15. Rekonstrukcija repolikromije Gašpera Milavca na oltaru sv. Barbare (Arhiv HRZ-a, izradila A. Dumbović 2014.).  
Reconstruction of Gašper Milavec's re-polychromy on St. Barbara's Altar (Croatian Conservation Institute Archive, made by A. Dumbović, 2014)



16. Rekonstrukcija polikromije 18. stoljeća na svetohraništu oltara Sveta tri kralja (Arhiv HRZ-a, izradila A. Dumbović 2013.).  
*Reconstruction of the 18<sup>th</sup>-century polychromy on the tabernacle of the Altar of the Three Magi (Croatian Conservation Institute Archive, made by A. Dumbović, 2013)*



17. Rekonstrukcija repolikromije Gašpera Milavca na svetohraništu oltara Sveta tri kralja (Arhiv HRZ-a, izradila A. Dumbović 2013.).  
*Reconstruction of Gašper Milavc's re-polychromy on the tabernacle of the Altar of the Three Magi (Croatian Conservation Institute Archive, made by A. Dumbović, 2013)*



18. Svetohranište na oltaru Sveta tri kralja nakon radova (Arhiv HRZ-a, snimila N. Vasić 2014.).

*The tabernacle on the Altar of the Three Magi, after conservation (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by N. Vasić, 2014)*

sjajnom srebrnom podlogom.“ („Expressio tota est in colore ceruleo subinargentato lucido.“)<sup>53</sup> Oltar Sveta tri kralja vizitator opisuje između ostaloga ovako: „Okolo (slike) je okvir u sjajnoj crvenoj boji, posrebrn i pozlaćen... Oba krila ovoga kata zatvaraju ukrasi, dijelom pozlaćeni, a dijelom obojeni sjajnom zelenom bojom.“ („Circa hanc est circumferentia colore rubro lucido inargentata et inaurata... Utrumque cornu hujus contignationis claudunt cyratae partim inauratae partim viridi colore lucido pictae.“)<sup>54</sup> Ti su nam opisi vrlo zanimljivi i zato što lazure do naših dana dolaze znatno izmijenjene i ugasle pa se više ne ističu osobitim sjajem. K tome se, zbog sastava u kojem je malo pigmenta a puno veziva, jako oštećuju, pa i prilikom nepažljivih restauratorskih postupaka, što često rezultira brojnim restauratorskim rekonstrukcijama. Ponekad se nepažljivim restauriranjem lazure potpuno ili gotovo potpuno uklone. Tada restauratori rekonstruiraju lazure i pri tome rekonstruiraju i njihovu prvotno izrazitu osobinu – sjaj. Međutim, u kontekstu cjeline koja je u međuvremenu ugasla, osim ugaslih pozlata i matiranog oslika, takvo je rekonstruiranje sjaja jednog elementa kontraproduktivno, otežava doživljaj cjeline i

zanemaruje starosnu vrijednost koju i nesvjesno čitamo u mat površinama.

### Kako dalje?

Dosadašnji radovi na inventaru župne crkve u Kloštar Ivaniću rezultirali su ispreplitanjem povijesnih slojeva. Promatramo li samo povijesne polikromije na restauriranim oltarima, oltari su različito predstavljeni. Na glavnom oltaru nalazimo većinom oslik iz 18. stoljeća, potom Milavčev oslik iz sredine 19. stoljeća na odjeći skulpture sv. Ane i, naposljetku, posve novu rekonstrukciju na stupovima i svetohraništu. Na oltarima sv. Jurja i sv. Josipa predstavljena je polikromija iz 1762. godine. Na oltaru sv. Barbare oslik iz 18. stoljeća predstavljen je jedino na slici „Sv. Vid“. Milavčev oslik na reljefu, okviru slike, skulpturama i natpisima vidimo na medaljonu i predeli, a Rutarov iz 1903. godine na ostatku oltara. Na oltaru Sveta tri kralja zadržan je Rutarov oslik na retablu i velikim skulpturama, ali je predstavljen Milavčev na manjim skulpturama. Na oltaru Trpećeg Krista predstavljena je polikromija iz 18. stoljeća na većem dijelu retabla, a repolikromija 19. stoljeća na manjem dijelu retabla i



**19.** Oltar Sedam žalosti Blažene Djevice Marije (fototeka HRZ-a, snimio Lj. Gamulin 2013.).  
*The Altar of the Seven Sorrows of the Blessed Virgin Mary (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by Lj. Gamulin, 2013)*

na skulpturama. Naatici oltara Sedam žalosti Blažene Djevice Marije restauriran je sloj iz 18. stoljeća, dok je na skulpturama sačuvana Milavčeva repolikromija iz sredine 19. stoljeća. Usprkos ispreplitanju slojeva, interijer i dalje izgleda kompaktno, jer velike oltarne plohe u pojedinim dijelovima crkve dijele isti povijesni sloj.

Pristup restauriranju posljednjih dvaju oltara, Sedam žalosti Blažene Djevice Marije (sl. 19) i sv. Antuna (sl. 20), kao i propovjedaonice, još nije određen. Treba li se ugledati



**20.** Oltar sv. Antuna (fototeka HRZ-a, snimio Lj. Gamulin, 2013.).  
*The Altar of St. Anthony (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by Lj. Gamulin, 2013)*

na svetišće? Ili na kapele? Treba li krenuti u posve novom smjeru pa predstaviti marmorizacije Gašpera Milavca koje nemamo nigdje restaurirane, a sasvim sigurno to zaslužuju?

Kakvi god bili odgovori na ta pitanja, nadamo se da će biti temeljeni na ozbiljnim konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima koja još nisu provedena, kao i na vrednovanju kako cjeline tako i njezinih dijelova, kao rezultatu povijesno-umjetničkih istraživanja. ■

## Bilješke

**1** Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje NAZ), Kanonske vizitacije, protokol 108/IV, 1765. Na temelju uvida u arhivsku građu o pregradnji i opremanju crkve pisali su Paškal Cvekan i Doris Baričević. PAŠKAL CVEKAN, Franjevci u Ivaniću. povijesno-kulturni prikaz djelovanja Franjevaca

u Ivaniću prigodom 340. godišnjice ponovnog dolaska u Ivanić, Kloštar Ivanić, 1979., 99, 101; Doris Baričević, Barokno kiparstvo u Kloštar Ivaniću, Ivanić Gradu i Križu, u: *900 godina Ivanića*, (ur.) Božo Rudež, Kloštar Ivanić – Ivanić Grad – Križ, 1994., 66-81, 76-77.

- 2** Fra Paškal Cvekan piše da je još u 13. stoljeću na mjestu današnje crkve postojala župna crkva posvećena Blaženoj Djevici, koja je istovremeno bila samostanska crkva reda benediktinki. Redovnice su samostan napustile u strahu od osmanlijske opasnosti potkraj 15. stoljeća, a župa je s mirnijim danima početkom 17. stoljeća obnovljena, kao i njezin negdašnji status važnog marijanskog svetišta. PAŠKAL CVEKAN, 1979., (bilj. 1), 89-98.
- 3** NAZ, Kanonske vizitacije, protokol 108/IV, 1761. i 108/IV, 1765.
- 4** PAŠKAL CVEKAN, 1979., (bilj. 1), 108; DORIS BARIČEVIĆ, 1994., (bilj. 1), 79.
- 5** DORIS BARIČEVIĆ, Članovi kiparske obitelji Straub u Hrvatskoj, u: *Peristil. Zbornik radova za povijest umjetnosti* 35-36, Zagreb, 1992-1993., 193-218.; DORIS BARIČEVIĆ, Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske, Zagreb 2008., 268-284.
- 6** DORIS BARIČEVIĆ, 1994., (bilj. 1), 66-81.
- 7** Arhiv HRZ-a, Služba za nepokretnu baštinu, Velislav Gobeljčić, Dugoročni program konzervatorsko-restauratorskih radova na inventaru i zidnim slikama u kapeli Božji Grob župne crkve sv. Marije u Kloštar Ivaniću, 1991.
- 8** Konzervatorsko-restauratorske radove vodio je Restauratorski zavod Hrvatske, a potom, od 1997. Hrvatski restauratorski zavod. Cjelovite konzervatorsko-restauratorske radove na glavnom oltaru sa svetohraništem i oltaru Trpećeg Krista, te na arhitekturi oltara sv. Jurja i sv. Josipa, kao i djelomične radove na oltaru Sedam žalosti Blažene Djevice Marije i ostalom inventaru, vodila je Vesna Šimičić od 1993. do 2006. godine. Radovi se nastavljaju na skulpturama oltara sv. Jurja i sv. Josipa te na propovjedaonici, a onda počinju cjeloviti radovi na oltaru sv. Barbare pod vodstvom Ive Koci do 2008. godine. Radovi na oltaru sv. Barbare nastavljeni su i završeni pod vodstvom Ane Dumbović koja je 2013. godine provela konzervatorsko-restauratorske radove i na svetohraništu s pandanskog oltara Sveta tri kralja. Konzervatorsko-restauratorske radove na škrinji sv. Viktorijana vodila je Bernarda Rundek-Franić. Krstionicu i Prijestolje Marijino restaurirale su privatne radionice, pri čemu je radove na krstionici vodio Velislav Gobeljčić 1991. godine, a na Prijestolju 1998. godine Franjo Mrnjec. Podaci Vesne Šimičić i Arhiva HRZ-a.
- 9** Arhiv HRZ-a, Služba za pokretnu baštinu, Vesna Šimičić, Glavni oltar, restauratorsko-konzervatorski radovi, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije, Kloštar Ivanić, 1998. Vesna Šimičić, Izvješće o provedenim konzervatorsko-restauratorskim radovima na oltaru Trpećeg Krista u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kloštar Ivaniću, 2003. Iva Koci, Izvještaj o završenim konzervatorsko-restauratorskim radovima na oltaru sv. Josipa u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kloštar Ivaniću, 2006. Ana Dumbović, Pregled umjetnina iz crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije i crkvene zbirke u Kloštar Ivaniću, 2013.
- 10** O polikromatorima koji se spominju u tekstu i njihovoj djelatnosti detaljnije piše Ksenija Škarić u neobjavljenoj doktorskoj disertaciji. KSENIJA ŠKARIĆ, Polikromija i polikromatori oltara 17. i 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014.
- 11** Autorice zahvaljuju Vesni Šimičić na usmenim informacijama koje je kao voditeljica radova dobila od časnih sestara župne crkve.
- 12** BOGOMIR ŠTEFANIĆ, Mojster ki je držal dano besedo. 60 let od smrti slikarja Petra Rutarja, u: *Družina* (21.-25. svibnja 2008.), Ljubljana, 2008., 19.
- 13** Kloštar Ivanić, župni ured, Liber memorabilium Parochiae Kl. Ivaničensis. I knjiga, god. 1833-1949, 100 (snimka na mikrofilm u Hrvatskom državnom arhivu pod signaturom DD-1155, Spomenica župe Kloštar Ivanić 1833.-1949. sv. 1, br. spisa 174).
- 14** ANDRIJA LUKINOVIĆ, Župa Ivanić-Grad, Zagreb, 2007.
- 15** Fototeka HRZ-a, Služba za pokretnu baštinu, Križ, broj dosjea: N 10827, 2002., snimila Vesna Šimičić.
- 16** Liber memorabilium Parochiae Ivaničensis, (bilj. 13), 100.
- 17** Primjerice, na reljefu Mučeništva sv. Barbare s oltara sv. Barbare, Rutar bira i „kolažira“ zatečene pozlaćene i lazurirane površine, pa neke prekriva, a druge pokazuje. Mjestimično na propovjedaonici i oltarima u bočnim kapelama kao podlogu koristi mramorizaciju iz prethodnog sloja, ali je prekriva bijelim kapljicnim uzorkom i zatamnjuje smeđim lakom.
- 18** Elementarna analiza metalnih listića rendgenskom fluorescentnom spektroskopijom (XRF) izvedena je na različitim ornamentiranim površinama oltara sv. Barbare i svetohraništu oltara Sveta tri kralja. Arhiv HRZ-a, Prirodoslovni laboratorij, Domagoj Mudronja, Izvješće o analizi slikanih slojeva na metalnim aplikacijama s oltara sv. Barbare, 2012.; Domagoj Mudronja, Ivan Šolić, Laboratorijsko izvješće 336/2013, 2013.
- 19** U istoj crkvi slike Johanna Beyera (Sanerwitz, 1801.-Graz, 1876.) nisu bile obnavljane, vjerojatno zato što su u Rutarovo vrijeme još bile relativno nove i u zadovoljavajućem stanju. Beyer je za glavni oltar 1851. godine naslikao novu sliku Uznesenja Blažene Djevice Marije. Za oltar Sveta tri kralja 1854. godine naslikao je nove slike sv. Blaža i Poklonstva kraljeva, a za oltar sv. Jurja sliku Srce Marijino. Nešto kasnije, 1862. godine, naslikao je Srce Isusovo za oltar sv. Josipa i sv. Barbaru za oltar sv. Barbare. PAŠKAL CVEKAN, 1979., (bilj. 1), 113. Slikarski opus župne crkve obradila je Mirjana Repanić-Braun. MIRJANA REPANIĆ-BRAUN, Sakralno slikarstvo u Kloštar Ivaniću i Ivanić Gradu, u: *900 godina Ivanića*, (ur.) Božo Rudež, Kloštar Ivanić – Ivanić Grad – Križ, 1994., 82-89.
- 20** Štefanje: repolikromija bočnih oltara i propovjedaonice, izrada glavnog oltara, oslik svetišta (1910.), STJEPAN KOŽUL, Sakralna umjetnost bjelovarskog kraja, Zagreb, 1999., 238-244; Staro Petrovo Selo: repolikromija bočnih

oltara, izrada Božjeg groba i zidne slike (1921.), ANDRIJA LUKINOVIĆ, Staro Petrovo Selo. Sakralni kulturno-povijesni vodič, 5, Zagreb, 2007a., 13; Miklouš kod Čazme: obnova oltara i propovjedaonice, IRENA KRAŠEVAC, Neostilska sakralna skulptura i oltarna arhitektura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, doktorska disertacija, Zagreb, 2005., 271; Farkaševac, kapela Rastanka apostola: izrada glavnog oltara (1903.), STJEPAN KOŽUL, 1999., (bilj. 20), 379; Gornji Bogičevci: izrada glavnog oltara i zidne slike (1916.), ANDRIJA LUKINOVIĆ, Povijest župe Gornji Bogičevci, u: *Župa Gornji Bogičevci. 200. obljetnica postojanja*, Ivica Alilović, Andrija Lukinović, Gornji Bogičevci, 1989., 11-48, 24-25; Ozalj, župna crkva: repolikromija oltara, zidne i štafelajne slike (1924.). Radio je u Zelini i Crikveni, IRENA KRAŠEVAC, 2005., (bilj. 20), 106.

**21** BOGOMIR ŠTEFANIĆ, 2008., (bilj. 12), 19.

**22** ZDENKO ŠENOA, Antonini, Marko, u: *Hrvatski biografski leksikon, 1*, Zagreb, 1983., 193-194.

**23** Liber memorabilium Parochiae Ivaničensis, (bilj. 13), 84 i 87-89.

**24** Arhiv HRZ-a, Služba za pokretnu baštinu, Vesna Šimičić, Kloštar Ivanić, crkva B. D. Marije, Glavni oltar, restauratorsko-konzervatorski radovi, 1998.

**25** ZDENKO ŠENOA, 1983., (bilj. 22), 193-194.

**26** Uređivao je župnu crkvu u Varaždinskim Toplicama i ondje 1884. godine postavio dva oltara Francesca Robbe iz zagrebačke katedrale. Božena Filipan, Varaždinske Toplice i naselja. Traganje za izvorima. I, Varaždinske Toplice, 2005., 222. U župnoj crkvi u Brckovljanima naslikao je 1889. slike sv. Mihalja i sv. Izidora. EDUARD BARABAŠ, Dopis, u: *Katolički list. Crkveno-bogoslovni časopis*, 40/50, Zagreb, 1889., 404-406. U istoj župi oslikao je 1894. godine kapelu Blažene Djevice Marije. JOSIP BUTURAC, Božjakovina – Brckovljani 1209. - 1980. Iz povijesti župe, uprave i gospoštije, Brckovljani, Zagreb, 1981., 61, 65. Oslikao je iznutra župnu crkvu u Bistri 1888. godine, crkvu sv. Martina u Virju 1891. godine i župnu crkvu u Molvama 1890-ih. DRAGAN DAMJANOVIĆ, Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije i sakralna baština župe Molve, Zagreb, 2010., 87. Oslikao je kapelu u Dragaliću u župi Gornji Bogičevci 1891. godine. ANDRIJA LUKINOVIĆ, 1989., (bilj. 20), 24-25. Župnu crkvu u Hrastovici oslikavao je od 1891. do 1894. godine. FILIP ŠKILJAN, Kulturno-historijski spomenici Banije s pregledom povijesti Banije od prapovijesti do 1881., Zagreb, 2008., 23., URL = <http://www.snv.hr/pdf/banija.pdf> (5. lipnja 2014.) Župnu crkvu u Velikoj Gorici oslikao je 1893. LJILJANA NIKOLAJEVIĆ, Hermann Bollé u Turopolju, u: *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 29/4, Zagreb, 1980., 36-43. Franjevačku crkvu u Karlovcu uredio je 1896. godine. ĐURĐICA CVITANOVIĆ, Franjevački samostan i župna crkva Sv. Trojstva u Karlovcu, u: *Karlovac – radovi i građa iz dalje i bliže prošlosti. Zbornik historijskog arhiva u Karlovcu*, 2, Zagreb, 1970., 193-241., 215. U župnoj crkvi u Samoboru radio je 1897. godine, a u kapeli sv. Ane u istoj

župi 1911. godine. VJEKOSLAV NORŠIĆ, Povijest župe Sv. Anastazije u Samoboru, (ur.) Stjepan Razum, Zagreb, 2005., 74 i 317. Oslikao je franjevačku crkvu u Požezi. PAŠKAL CVEKAN, Požeški Franjevci i njihovo djelovanje. Povijesno-kulturni prikaz sedamstogodišnjeg dolaska i djelovanja Franjevaca u Slavonskoj Požezi, Slavonska Požega, 1983., 108 i 110. Zidni oslik izveo je u kapeli sv. Vida u Komoru te u više desetaka drugih crkava, kao i u dvorcu u Oroslavju i u Livadićevu dvoru u Samoboru. Slikao je dekoracije za predstave starog kazališta na Markovu trgu u Zagrebu i zastor svečane dvorane Hrvatske čitaonice na Trsatu. ZDENKO ŠENOA, 1983., (bilj. 22), 193-194.

**27** U Bosni je radio u Fojnici, Varešu, Gorici pokraj Livna, Kraljevoj Sutjeski, Plehanu i Jajcu. ANTE SLAVKO KOVAČIĆ, Antonini, Marko, u: *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010., 17-18.

**28** Slovensko rodoslovno društvo spominje ime Gašpera Milavca. Oblik Milavec se također pojavljuje, ali ne i oblik Milauc. URL = <http://www.genealogy.si/index.html> (5. lipnja 2014.)

**29** Liber memorabilium Parochiae Ivaničensis, (bilj. 13), 17. Prijepis u bilješki 46.

**30** Tragovi, tada nečitljivog, natpisa primijećeni su još pri pregledu stanja dijelova oltara sv. Barbare u HRZ-u u Ludbregu 2006. godine. Napis je komisijskom odlukom prezentiran u sklopu Rutarova sloja. Arhiv HRZ-a, Iva Koci, Prijedlog konzervatorsko-restauratorskih radova na oltaru sv. Barbare, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kloštar Ivaniću, 2007. Fotografiju i prijepis natpisa objavljuje u svojem članku Iva Koci, uz nedoumice radi li se u slučaju Milavca o obnovitelju ili naručitelju. IVA KOCI, Problemi sanacije donje zone oltara sv. Barbare u crkvi Uznesenja Marijina u Kloštar Ivaniću, u: *Portal. Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 1, Zagreb, 2010., 193, 195.

**31** Natpis na središnjoj kartuši otkriven je rendgenskim snimanjem u sklopu dodatnih konzervatorsko-restauratorskih istraživanja na oltaru sv. Barbare koje je provela Ana Dumbović 2012. godine. Rendgensko snimanje izvedeno je na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu, a otkriveni natpis prepisao je Andrija Lukinović, u čijem prijevodu glasi: „Podignut u crkvi bratovštinskim sredstvima godine 1762. Obnovljen troškom crkve godine 1860.“

**32** Rendgenskom fluorescentnom spektroskopijom ustanovila se vjerojatna prisutnost olovnbijele i umjetnog ultramarina. Arhiv HRZ-a, Prirodoslovni laboratorij, Marija Bošnjak, Domagoj Mudronja, Laboratorijsko izvješće br. 106/2013.

**33** Liber memorabilium Parochiae Ivaničensis, (bilj. 13), 17.

**34** Fototeka HRZ-a, Kloštar Ivanić, oltar sv. Jurja; oltar sv. Josipa.

**35** Obnova iz 1856. godine obilježena je natpisom na kartuši sv. Jurja: „RENOVATUM /18 EST 56“, dok je na pandanskoj kartuši s oltara sv. Josipa restauriran natpis iz vremena nastanka oltara: „SIC / SUREXI EX PIA MANU



/ PRAEDIALIUM IVANICHENSI / 17 UM 62.“ Kako je na oltarima prezentiran jedinstven sloj iz 18 stoljeća, natpis na kartuši sv. Jurja prekriven je tankim slojem plave lazure. Kartuše sv. Jurja i sv. Josipa zamijenjene su pri povratku na oltare. Arhiv HRZ-a, Služba za pokretnu baštinu, Iva Koci, Izvještaj o završenim konzervatorsko-restauratorskim radovima na oltaru sv. Josipa iz crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kloštar Ivaniću, 2006.

**36** Liber memorabilium Parochiae Ivaničensis, (bilj. 13), 9. „Anno hoc ara major Beatae Virginis Mariae in Coelos Assumptae cura et solitudine localis parochi et vicearchidiaconi Nicolai Vučinovec sumptibus parochianorum restaurata est; restauratio constat 200 fl. M. C. Laborem hunc praesuscepit inaurator Zagrabiensis Carolus Haman, qui victum et quarterium cum suis duobus sodalibus in curia parochiali habuit.“ (Prijepis: Irena Bratičević)

**37** PAŠKAL CVEKAN, 1979., (bilj. 1), 95.

**38** Liber memorabilium Parochiae Ivaničensis, (bilj. 13), 9. „Thronus Beatae Virginis Mariae anno hoc restauratus et inauratus est sumptibus ecclesiae 50 fl. Etiam novus apparatus emptus.“ „Tron Blažene Djevice Marije ove je godine popravljen i pozlaćen o crkvenom trošku za 50 forinti. Kupljena je također nova oprema.“ (Prijepis i prijevod: Irena Bratičević)

**39** IRENA KRAŠEVAC, 2005., (bilj. 20), 249.

**40** „Računi župlanske crkve St. Januša u Cerju (1798.–1848.)“. ANĐELA HORVAT, O zagrebačkim majstorima M. Šlehti i F. Maršu, u: *Čovjek i prostor. Arhitektura, kiparstvo, slikarstvo i primijenjena umjetnost* 58, Zagreb, 1957., 6.

**41** KSENIJA ŠKARIĆ, 2014., (bilj. 10)

**42** Takva marmorizacija cjelovito je prezentirana na glavnom oltaru, bočnim oltarima sv. Josipa i sv. Jurja i na oltaru Trpećeg Krista.

**43** Liber memorabilium Parochiae Ivaničensis, (bilj. 13), 100.

**44** Slike „Sv. Vid“ i „Sedam žalosti Blažene Djevice Marije“ restaurirale su Maja Hajon i Zvezdana Jembrih 1996. i 1997. godine u Hrvatskom restauratorskom zavodu. Slika „Sv. Vid“ restauriranjem je potpuno prikazana u izvornom sloju, dok sa slike „Sedam žalosti Blažene Djevice Marije“ nije uklanjan preslik. Slike „Sv. Juraj“ i „Sv. Josip“ restaurirao je Vjeran Potočić 2004. godine u Hrvatskom restauratorskom zavodu. Sa slika je djelomično uklanjan preslik, većinom na licima figura.

**45** Liber memorabilium Parochiae Ivaničensis, (bilj. 13), 15. „Anno 1860. mensibus Iulio, Augusto, Septembri, Octobri est ara Sanctae Barbarae virginis et martyris novitus renovata inaurata, ara vero Sanctorum Trium Regum solum restaurata sumptibus ecclesiae, per inauratorem Gasparum Milauz ex Haselbach penes Gurgfeld, iuxta projectum sumptuum placidatum per Generalem Praefecturam erga 222 fl. A. W.“ „Godine 1860. u srpnju, kolovoza, rujnu i listopadu iznova je obnovljen i pozlaćen oltar Svete Barbare, djevice i mučenice, a oltar Sveta tri kralja samo je

popravljen, o trošku crkve; posao je obavio pozlatar Gašpar Milauz iz Leskovca pri Krškem; prema planu troškova koji je odobrila generalna prefektura, od 222 forinte bečke vrijednosti.“ (Prijepis i prijevod: Irena Bratičević)

**46** Liber memorabilium Parochiae Ivaničensis, (bilj. 13), 17. „Anno 1863. novitus renovatae et inauratae sunt aerae laterales S. Petri Apostoli, Septem dolorum Beatae Virginis Mariae, ac Patientis Salvatoris Iesu Christi; item faltisterium renovatum; cathedra restaurata, magna ara novitus marmorisata. Et quidem ara lateralis Patientis Salvatoris Iesu Christi, ex legato defuncti Reverendissimi domini Nicolai Vučinovec, canonici Zagrabiensis, archidiaconi de Urboc, qui in renovationem dictae aerae testamentaliter legavit 150 fl. Aus. Val. Reliquae duae aerae laterales, cum majori ara, cathedra et faltisterio ex cassa Ecclesiae parochialis cum indulta Incltyti Regiminis Crisiensis sub domino capitaneo centuriae Kl. Ivanicensis Georgio Terbojevic et administrativo locumtenente domino Carolo Matys manipulante cassam ecclesiae. Per Gasparum Milauz inauratorem ex Haselbach penes Gurgfeld erga conventionem factam 550 fl. Aus. W. sub gubernio huius parochiae, meo anno septimo. Magister cum quatuor adiutoribus per quinque menses a 27.a Aprilis usque ultimam Augusti 1863. habuit victum et hospiciam in curia parochiali.“

„Godine 1863. ponovno su obnovljeni i pozlaćeni bočni oltari sv. Petra apostola, Sedam žalosti Blažene Djevice Marije i Trpećega Spasitelja Isusa Krista; također je obnovljen faldistorij, restaurirana propovjedaonica, glavni oltar iznova marmoriran. I to je bočni oltar Trpećega Spasitelja Isusa Krista [financiran] iz legata pokojnoga velečasnoga gospodina Nikole Vučinovca, kanonika zagrebačkoga i arhiđakona vrbovečkoga, koji je za obnovu spomenutog oltara oporučno ostavio 150 forinti bečke vrijednosti. Preostala dva bočna oltara, zajedno s glavnim oltarom, propovjedaonicom i faldistorijem [financirana su] iz blagajne župne crkve, s dopuštenjem slavne Križevačke pukovnije pod gospodinom kapetanom kloštarivaničke centurije Đurom Trbojevićem i upravnim namjesnikom Karlom Matysom, koji su upravljali crkvenom blagajnom. Radio je Gašpar Milauz, pozlatar iz Leskovca pri Krškem, prema ugovorenoj cijeni od 550 forinti bečke vrijednosti, pod upravom ove župe, u sedmoj godini moga župnikovanja. Majstor i četvorica njegovih pomoćnika imali su za pet mjeseci, od 27. travnja do posljednjeg dana kolovoza, hranu i smještaj u župnome dvoru. (Prijepis i prijevod: Irena Bratičević)

**47** Oltar sv. Barbare, kako je ustanovila restauratorica Iva Koci prema starim fotografijama, vrlo brzo propada zbog visoke vlažnosti sjeverne kapele. To sigurno nije nov problem, no mogao je biti povod opsežnije obnove upravo oltara sv. Barbare. IVA KOCI, 2010., (bilj. 30)

**48** Istraživanjima na skulpturama anđela i svetica s oltara sv. Barbare nisu pronađeni tragovi inkarnata prvog sloja, dok se na području kosa utvrđuje višeslojnost. Slična pojava bilježi se i na inkarnatu skulptura oltara Trpećeg Krista.

Arhiv HRZ-a, Prirodoslovni laboratorij, Mirjana Jelinčić, Laboratorijsko izvješće 102/2013, 2013., Fototeka HRZ-a, oltar Trpećeg Krista.

**49** Iako je Milavc restaurirao samo oltar Sveta tri kralja, novija istraživanja na skulpturama dvaju anđela s retabla oltara pokazuju da na većini mikropresjeka nedostaje sloj inkarnata iz 18. stoljeća. Ipak dvoslojnost inkarnata zatječemo na stražnjoj strani ruke jednog anđela. Također se na području kose istog anđela utvrđuju dva sloja. Pozlata na haljama i krilima utvrđena je u jednom sloju te se smatra da pripada sloju iz 18. stoljeća. Arhiv HRZ-a, Prirodoslovni laboratorij, Marijana Fabečić, Laboratorijsko izvješće 180/2014, 2014. Osluk na skulpturama kraljeva nije temeljitije istražen, dok je na manjim sondama odjeće vidljiva pozlata iz 18. stoljeća.

**50** KSENIJA ŠKARIĆ, 2014., (bilj. 10)

**51** NAZ, Kanonske vizitacije, protokol 108/IV, 1765. (Prijepis i prijevod: Irena Bratičević)

**52** Baldahina sa zastorom više nema na svetohraništu. Uklonjen je davno, jer je djelomično zaklanjao sliku. Mjerenjem dimenzija ustanovilo se da bi zastor koji je poslije postavljen iza Prijestolja Marijina mogao biti nekadašnji zastor svetohraništa. Sondiranje oslika na tom zastoru otkrilo je zelenu lazuru na posrebrenju. Vidi bilješku 9.

**53** NAZ, Kanonske vizitacije, protokol 108/IV, 1765. (Prijepis i prijevod: Irena Bratičević)

**54** NAZ, Kanonske vizitacije, protokol 108/IV, 1765. (Prijepis i prijevod: Irena Bratičević)

## Summary

**Ksenija Škarić, Ana Dumbović**

**INVENTORY OF THE PARISH CHURCH IN KLOŠTAR IVANIĆ: RENOVATIONS AND RENOVATORS**

Parallel conservation and archival research of the inventory of the church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Kloštar Ivanić brought about new insights into the meaning of terms that the 18<sup>th</sup>, 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> century used to describe artistic interventions, thus better acquainting us with the paintings and polychromies executed by as many as four renovators of the church furnishings. From 1761 to 1765 seven new altars were erected and polychromed in the church, as well as the baptismal font, the pulpit and the throne of the Blessed Virgin Mary. In the mid-19<sup>th</sup> and early 20<sup>th</sup> century the interior was redesigned by two renovations covering nearly the complete furnishings. Other lesser-scale renovations during the 19<sup>th</sup> and the 20<sup>th</sup> century were also recorded, encompassing just a portion of the furnishings or making only slight alterations to it. In the two decades of conservation work executed on the furnishings of the parish church in Kloštar Ivanić, comprehensive treatments were performed on the main altar, the altars of St. George and St. Joseph, the altars of the Suffering Christ and of St. Barbara, the throne of the Blessed Virgin Mary and the baptismal font, while the Altar of the Seven Sorrows of the Blessed Virgin Mary was only partially conserved. In the wartime years the priority was given to the preservation of the furnishings. In the early years after the war, conservation work was focused on representing only the 18<sup>th</sup>-century polychromy, abandoning the concept in certain portions, where compromise was necessary due to the polychromy's poor state of preservation. In the course

of conservation of the Altar of St. Barbara, which came last, the interest was extended to researching and evaluating all historical layers. This resulted in the presentation of all three chronological layers combined, the last one being the dominant. Investigations and treatments of the furnishings gradually revealed a complex distribution of stratigraphic layers, increasing our acquaintance with the chronological layers of various portions of the art pieces. Records from the Chronicle of the Ivanić parish disclosed to us the names of the polychromy masters. Petar Rutar and Marco Antonini defined the appearance of the last re-polychromy of the altars. In the mid-19<sup>th</sup> century the furnishings were fully renovated by Gašper Milavc, while Karlo Haman had been active somewhat earlier on the main altar. The authors of the 18<sup>th</sup>-century polychromy remain unnamed, although their way of executing the marbling can be recognized on a number of altars from the Zagreb area or associated with commissioners from Zagreb. In the parish church chronicle, we came across a regular little thesaurus of terms for artistic interventions, such as: to remake (1903) or to renovate anew, to gilt, to re-marbleize and to restore (1860-1863). The canonical visitation of 1765 brings about the term of glossy color. Conservation research of the furnishings clarified the meaning of these terms.

**KEYWORDS:** *Kloštar Ivanić, Karlo Haman, Gašper Milavc, Marco Antonini, Petar Rutar, conservation, renovation*